

תמורות בעולם החרדי - לקראת השתלבות אזרחית אך לא בהכרח חברתית ותרבותית

(הגדלת קצבאות הילדים פי 4 והגדלת התמיכה בישיבות פי 3 ויותר, הפסקת טיסות "אל על" בשבת, פטור מוחלט וללא תנאי למי שהצהיר שהוא תלמיד ישיבה, ללא בדיקה בציציות, ועוד כהנה וכהנה), שיפרה מאוד את המצב הכלכלי במגזר החרדי, והחלישה את המוטיבציה - הרפה בלאו-הכי - לצאת לעבודה ולהשתלב בחברה הישראלית הכללית.

בשנים האחרונות מורגשת מגמה חדשה, שלא כל המגזר החרדי שותף לה: שאיפה להתחיל בתהליך של השתלבות בחברה הישראלית ובמוסדות המדינה, אך ללא ויתור על הצביון החרדי הייחודי. אחד ממאפייניו הבולטים של צביון זה הוא הפרדה מגדרית מחמירה. מגמה זו מבטאת שני תהליכים מקבילים, המשתלבים זה בזה - כלכלי וחברתי.

השינוי הכלכלי נובע, ככל הנראה, משינויים בסולם הערכים של חרדים צעירים. אף שצעירים וצעירות חרדיים רחוקים ת"ק פרסה מן החומרנות המאפיינת חלקים גדולים של הציבור הישראלי, הם אינם נותרים נייטרליים לנוכח העלייה המהירה ברמת החיים בישראל. סימן לכך הוא הירידה המסתמנת ברמת הילודה במגזר החרדי, שקרוב לוודאי מבטאת נכונות פחותה להסתפק ברמת חיים מינימלית.

הגידול הדמוגרפי המשמעותי בחברה החרדית, השפעת תרבות הצריכה והיחלשות חברת הרווחה בישראל, דוחקים את האוכלוסייה החרדית לעבר השתלבות במוסדות ההשכלה הגבוהה ובשוק התעסוקה, אך לא בהכרח השתלבות חברתית ותרבותית. שילוב זה מחייב גם את החרדים וגם את החברה הישראלית הכללית להתמודד עם אתגר חדש: בניית מערכת ציבורית אשר מחד גיסא מאפשרת לחרדים לשַׁמֵר את אורח חייהם, ומאידך גיסא איננה תובעת מן החברה הכללית לוותר על מה שנחשב בעיניה כערכי יסוד.

ברוב שנות המדינה, המאבקים של המגזר החרדי נגעו לזכויות פרטיקולריות שתבע מגזר זה, בעיקר פטור מגיוס לגברים ותמיכה נדיבה במשפחות של בחורים הרשומים כתלמידי ישיבות. בניגוד למגזר הדתי-לאומי, המגזר החרדי לא הביע עניין בהשתלבות בחברה הישראלית הכללית ובמוסדות המדינה, למעט בכנסת, שבה הוא פעל בהתמדה לשמירת הזכויות הפרטיקולריות ולהרחבתן כל אימת שזיהה הזדמנות לכך.

עליית הליכוד לשלטון ב-1977, ונכונותו של מנחם בגין לתת למגזר החרדי כמעט את כל מבוקשו

צעד פרגמטי או ביטוי להשקפת עולם פלורליסטית

המחלוקת נוגעת לשאלה האם ההפרדה המגדרית פוגעת בערך השוויון כערך יסוד בדמוקרטיה ליברלית, או שיש לראות בהפרדה צעד פרגמטי בתכנית לשילובם של החרדים במשק הישראלי וביטוי להשקפת עולם פלורליסטית וסובלנות תרבותית המאפשרת לקבוצות מיעוט לשמור על צביונם תוך שילובן בחברה הכללית. בהקשר זה ניתן לטעון, כי גם אם אפשר לראות בהפרדה ביטוי לעיקרון הפלורליסטי, יש להציב קווים אדומים הנוגעים לעקרונות אחרים, למשל לימודי הליבה, אשר גם אם אינם תואמים באופן מלא את הצביון החרדי הקהילתי, הם עשויים לאפשר ערך דמוקרטי ליברלי בסיסי שהינו "זכות היציאה". כיום חרדי צעיר שמעוניין לצאת מן הקהילה נתקל בקשיים אובייקטיביים בשל היעדר השכלה ומיומנויות שיאפשרו לו "לשרוד" בחברה הכללית. במובן זה, דווקא מתוך דאגה לערכים הדמוקרטיים הליברליים נדרשת חשיבה משמעותית באשר למאבק הנורמטיבי שיש לנהל אל מול מנהיגי הקהילה החרדית. בנוסף, גורמים מקצועיים בחברה החילונית הביעו תמיהה על כך שבית משפט מגלה הבנה למימון מערכות חינוך נבדלות ומופרדות במיליארדי שקלים, אבל לא מוכן להתפשר בנוגע למאמץ לקראת שילוב תעסוקתי. לפיכך, ערכי השוויון והמאבק בהדרת נשים חשובים, אבל ההתעקשות עליהם ללא כל נכונות לפשרה, אפילו לא רק בשלב ההכשרה המקצועית, מחזקת את חומות הגטו, פוגעת באינטרס הלאומי החיוני של שילוב החרדים בשוק העבודה, ובסופו של דבר משחקת לידי החרדים הקיצוניים.

חשוב לציין שלמעשה התביעה החרדית להפרדה מגדרית איננה תביעה הלכתית נוקשה. יש הרבה

השינוי החברתי מעמיק יותר, וקשה יותר לעקוב אחריו. כהשערה שטרם נבדקה ואוששה, ניתן להניח כי הוא מושפע לא מעט מחדירת הטלפון הסלולרי והאינטרנט למגזר החרדי. אם המגמות יימשכו ולא יתחולל שינוי דרסטי, חשיפת המגזר להשפעות חיצוניות תלך ותגדל. שני התהליכים האלה מצטרפים לגורם הדמוגרפי. החברה החרדית הופכת בשנים האחרונות מחברה מצומצמת הבוחרת בסגפנות ובהסתגרות למעין חברת המונים.

שילוב השכלתי ותעסוקתי על-פי תנאים מותאמים לחברה הכללית או למגזר החרדי?

פסק הדין של בית המשפט האזורי לעבודה בירושלים, שחייב את נציבות שירות המדינה לפתוח לנשים את קורס הכשרת הצוערים לשירות המדינה המיועד למגזר החרדי, שעד כה היה פתוח לגברים בלבד, עדיין איננו סופי. נכון לרגע זה, בית הדין הארצי לעבודה קיבל את ערעור המדינה וביטל את צו המניעה הזמני של הקורס. מנגד, שדולת הנשים הצהירה על הגשת עתירה לבג"צ. קורס ההכשרה לעובדי שירות המדינה המיועד לצעירים חרדים הוא כשלעצמו ביטוי לשאיפת ההשתלבות של החרדים בחברה הכללית, חלקית ומוגבלת ככל שתהיה. בדרך כלל, שאיפה זו זוכה לעידוד ולתמיכה מצד מוסדות המדינה. אך העתירה שהגישה שדולת הנשים בישראל נגד הקורס מבשרת על כך שאלמנטים בחברה הכללית אינם מוכנים להניח לחרדים לקבוע לבדם את כללי המשחק של תהליך ההשתלבות, והם תובעים כי החרדים יקבלו על עצמם את כללי המשחק שהחילה על עצמה החברה הישראלית הכללית.

מאוד חרדים וחרדיות בשוק העבודה ובמוסדות ההשכלה גבוהה שמשותפים במסגרות מעורבות. התביעה שלהם היא בעצם תביעה לסמלי זהות וסטטוס, ודאגה לגבולות הנורמטיביים של החברה החרדית. אין להסיק מכך שאין צורך לקחת את תביעות החרדים ברצינות, אלא להבין שתביעות אלה נתונות למשא ומתן בין הצדדים, ובנקודות מסוימות ניתן להשיג פשרה המבוססת על ויתורים הדדיים.

שינוי כללי המשחק בין רוב ומיעוט: מי מאיים על מי?

שיעור האוכלוסייה החרדית בישראל עומד בשנת 2017 על 12% מכלל אוכלוסיית המדינה. עפ"י דו"ח "ישראל 2028", אם המגמות הדמוגרפיות הקיימות לא ישתנו באופן דרסטי - החרדים יהוו בשנת 2028 יותר מחמישית מהאוכלוסייה היהודית בישראל. שיעור התלמידים החרדים שייכנסו לכתה א' באותה שנה יגיע לכדי 28.6%. עפ"י הערכת דמוגרפיים, עד שנת 2059 תגיע אוכלוסיית החרדים בישראל ל-4.15 מיליון נפש, ותהווה 34.6% מכלל היהודים בישראל (26.6% מכלל האוכלוסייה בישראל). מספר החרדים הצעירים (מגיל 19 ומטה) באותה שנה יהיה קרוב לשוויון עם מספרם של היהודים ואחרים באותה קבוצת גיל. שיעורי התעסוקה ורמת ההשתכרות הנמוכים של החרדים הביאו לכך שמרבית משקי הבית בקבוצת אוכלוסייה זו נמצאים מתחת לקו העוני.

יתרה מזו, בשל גידולה העקבי של החברה החרדית יש לעוני החרדי השפעות מאקרו על תקבולי המס, תשלומי ההעברה, הצריכה והתוצר של המשק כולו. זו אחת הסיבות העיקריות לכך שסוגיית התעסוקה של החרדים תופסת בעשור האחרון מקום מרכזי, הן בשיח הציבורי והן בקרב מעצבי מדיניות.

נוכח הצמיחה המספרית של המיעוט החרדי, חלק מהחברה הכללית מרגיש מאוים ומעוניין להימנע מקירבתו. על פי סקר דעת קהל שהמכון למדיניות העם היהודי ערך לאחרונה, נמצא ש-49% מהחרדים מעוניינים שחרדים ולא-חרדים יחיו בשכונות מעורבות, בעוד 78% מהחילונים מתנגדים לכך. ההסבר נעוץ בחשש מכפייה דתית במרחב המשותף ומפעולות יזומות של התושבים החרדים בקרב הנוער בשכונות המעורבות.

אתגרים והמלצות

עם הקמת המדינה, אחד האתגרים היה לקיים בישראל פלורליזם יהודי אמיתי ובכך לאפשר לבעלי חזונות חברתיים ואידיאולוגיים שונים להיות אזרחים שותפים תחת ריבונות פוליטית אחת - למרות אי-הסכמה באשר לצביון חייהם ואמונותיהם. בשנת 2018 מסתבר שהדמוקרטיה הישראלית איפשרה במידה רבה את הכללתו של ה"אחר" החרדי, ושיכולת ההכלה לקבלו "כמו שהוא" במוסדותיה מתרחבת מיום ליום, בעיקר בשל אילוצים דמוגרפיים שמחייבים השתתפות הוגנת בנטל הכלכלי.

קיימת תמימות דעים בקרב החוקרים שהעולם החרדי בישראל עובר תהליך של ישראליזציה. סביר להניח שתהליך השילוב שהתחיל בתחום התעסוקתי והפוליטי ימשיך ויתעצם, ושכסופו של דבר יימצאו פתרונות מוסכמים לסוגיות שנראות בווערות היום. **ב-70 השנים הבאות, האתגר המרכזי של המגזר החרדי יהיה לנסח נראטיב בעל משקל שיאפשר לו להבחין את עצמו מהמגזר הדתי-לאומי, למרות ששניהם ישתלבו במערכת הציבורית, ילמדו במוסדות ההשכלה הגבוהה ואף ישרתו בצה"ל. הממשלה מצידה צריכה להמשיך במדיניותה המאוזנת והפרגמטית, לאפשר למי שמעוניין בכך להשתלב, תוך כדי שימור ייחודו הזהותי, ולכוון**

הערות

1 ברוד, דוד (עורך). ישראל - 2028 חזון ואסטרטגיה כלכלית-חברתית בעולם גלובלי, 2008.

2 בן משה, אליהו. שינויים צפויים במבנה והרכב האוכלוסייה הישראלית 2010-2060, במסגרת פרויקט בחינת האיתנות הפיננסית של המוסד לביטוח לאומי, 2013.

להעתקת הדפוס החרדי האמריקאי אל זה הישראלי.

בארה"ב, כידוע, הציבור החרדי מקפיד על אורח חיים בדלני, שמירת מצוות ולימוד תורה, ובמקביל מקיים את מלוא חובותיו האזרחיות. מימוש המדיניות תלוי בנונותם של החרדים לכבד את הציבור הכללי ולהימנע מלהפריע לו לקיים את אורח חייו באופן חופשי התואם את עקרונותיו.